

sätt utgår från den newtonska fysikens lagar. Materien är bunden vid nödvändiga lagar instiftade av en allvis Gud. Ur ett kaos av urstoff framspringer något vackert och ordnat, allt enligt fullkomlighetens plan. Genom att se solsystemet inte som något statiskt utan som en kontinuerlig process utifrån fysiska lagar, och universum som fylld av andra stjärnsystem, öppnade Kant samtidigt upp oanade horisonter för astronomin. Som han själv skriver om sitt verk: "Utifrån ett ringa antagande har jag vågat mig på en farlig resa, och jag kan redan se gränsbergen till nya länder. De som har mod nog att fortsätta undersökningen kommer att bestiga dessa berg och ha glädjen att få ge dem sina namn." (s. 15)

I första delen sammanfattar Kant den newtonska naturfilosofin, och i andra delen utvecklar han sina teorier om världsaltets struktur som ett resultat av endast mekaniska lagar, varvid han behandlar sådant som planeternas täthet och massa, planetbanornas excentricitet, månarnas ursprung, planeternas axelrörelser, Saturnus ringar och skapelsens oändlighet. Men vad som kanske kan förvåna är att denne filosof, som har en bild av sig att vara en sansad, kritisk tänkare, i tredje delen av samma verk framförde fantastiska spekulationer om utomjordiskt intelligent liv. Han skriver att intelligensen hos utomjordingarna blir alltmer förträfflig och fullkomlig i proportion till distansen mellan boningsorten och deras sol. Merkurianer och venusianer är enligt Kant alltså mindre intelligenta än jordbor som bor precis i mitten av solsystemet. Jovianer och saturnianer är däremot högre stående varelser än vi. Kant skriver: "Vilken förundransvärd anblick! Åt ena hållet såg vi tänkande skapelser, hos vilka en grönländare eller hottentott vore en Newton, och åt andra hållet andra, som skulle förundras över honom som en apa." (s. 139) Man kan ju förstås undra hur Kant kunde uttala sig om inuiter och khoikhoi, han som aldrig lämnade sitt Königsberg i Ostpreussen. Dock ser jag hans tanke om intel-

ligensen och den mänskliga kroppsfunktionen som ett resultat av deras uppkomst och lokalisering i solsystemet som ett intressant uppslag i astrobiologins historia, det vill säga hur denna planetära hemvist och hur människans kroppsfunktioner inverkar på tänkandet och tankeförmågan.

Det är med andra ord en underhållande läsning, som ger inblickar i 1700-talets astronomiska teorier och astrobiologiska föreställningar, förutom att bredda bilden av den kritiske filosofen från Königsberg. Inledningens knapphändiga fem sidor lämnar väl en del att önska vad gäller att sätta verket i sitt vetenskapshistoriska sammanhang och kommentardelen lyckas heller inte riktigt fullständigt förklara och göra verket rättvisa i all sin historiska komplexitet. Det viktigaste är ändå att Kants astronomiska verk nu finns i en lättillgänglig svensk utgåva, vilket bara så är en stor och förtjänstfull insats som bör rättmätigt värdesättas. Genom läsningen av Kants betraktelser ser man 1700-talets stjärnhimmel. "Faktum är", skriver Kant, "att när man fyllt sitt sinne med sådana betraktelser, och de som gjorts tidigare, så ger anblicken av en stjärnbestrodd himmel en klar natt ett slags förnöjelse som bara ädla själar känner." (s. 148)

David Dunér

Michail Jurjevitj Ljustrov, *Vojna i kultura: russko-sjvedskije literaturnyje paralleli epochi Severnoj vojny* (Moskva: Rossijskij gosudarstvennyj gumanitarnyj universitet, 2012). 332 s.

Det stora nordiska krigets händelser måste ha tett sig svårhanterliga för tidens människor. Flera avhandlingar de senaste åren, som av Andreas Hellerstedt (se recension i *Sjuttonbunderatal* 2010, s. 193–197), Kristiina Savin och Anna Nilsson (recension i *Sjuttonbunderatal* 2012, s. 156–157), har behandlat ödets nyck-

er, hur krig, olyckor, motgångar och medgångar tvingat fram olika sätt att hantera dessa snabba och till synes oförklarliga kast och skiftningar. Vidare har den officiella retoriken i litteratur och propagandaskrifter analyserats av forskare som Nils Ekedahl och Hans Helander. Dessa har mest speglat den svenska bilden av vad som hände ute på slagfälten i början av 1700-talet, den egna svenska självbilden. Men hur uppfattades händelserna av dem som befann sig på andra sidan Östersjön? Det finns onekligen intressanta perspektiv att lyfta fram genom transnationella, komparativa studier.

I boken *Vojna i kultura: russko-sjvedskije literaturmyje paralleli epochi Severnoj vojny* (Krig och kultur: rysk-svenska litterära paralleller under det nordiska kriget, 2012) analyserar den ryske historikern Michail Ljustrov svensk och rysk panegyrik under det stora nordiska kriget, jämför dem, finner likheter och olikheter. Där ställs de i det närmaste mytologiska gestalterna Karl XII och Peter den store mot varandra, och blir till hjältar ur det bibliska persongalleriet och den grekisk-romerska mytologin, David mot Goliat, Odysseus, Akilles... Liknande studier av tidens poetiska tolkningar av krigshändelserna, men alls inte så utförligt, finner vi även i hans uppsats på svenska i en bok redigerad av Lena Jonson och Tamara Torstendahl *Salytjeva, Poltava: krigsfångar och kulturutbyte* (2009). (Se recension i *Sjuttonhundratals* 2010, s. 233–235.) I *Sjuttonhundratals*, årgång 2011, finns därtill ett bidrag av Ljustrov, "Swedish Historical Works in Eighteenth-Century Russian Translations: A Bibliography" (s. 246–251). För den som vill ha en mer fördjupad genomgång av de rysk-svenska litterära parallellerna och hur det stora nordiska kriget hanterades och manifesterades i tidens panegyriska litteratur utgör *Vojna i kultura* en viktig källa, i synnerhet vad gäller den ryska litteraturen.

Första kapitlet lyfter fram de olika bibliska teman som förekommer i tidens panegyriska litteratur: profeten Daniel i lejongropen, förgrändet av Faraos armé, slagfältet som blir

till Röda havet, ett hav av blod. Vid Narva och Poltava ställdes David mot Goliat. I andra kapitlet fördjupas analysen av dessa likheter och skillnader. Bland teman finner man händelserna som en straff för folkets synder, krig och fred, sjöslag och belägringar, arméernas förgörelse, barmhärtighet mot tillfångatagna, fiendens stolthet, förrädare och svek, modiga generaler, en hjältes död, kvinnliga härskare i Sverige och Ryssland. Tredje kapitlet uppehåller sig till största delen kring emblematiska, metaforiska framställningar av örnen och lejonet – det vill säga Ryssland och Sverige. Andra länders litteratur och ryska översättningar behandlas i det fjärde kapitlet, som till exempel J. W. Paus ryska poetiska panegyrik, krigsdikter i rysk översättning och den svenska utgåvan av Heimskringla. Till detta finns också ett appendix med ett antal exempel på dikter som speglar de dramatiska händelserna i Narva och Poltava, på svenska, latin och ryska.

Ljustrov finner ett antal utmärkande teman i den svensk-ryska panegyriska litteraturen. Det visar sig finnas påfallande många likheter mellan de två språkområdenas litteratur. Skillnaderna och olikheterna, anmärker han, är få. De har mycket gemensamt: de talar om monarkernas segrar och framgångar i bibliska liknelser och med en metaforik hämtad från grekisk och romersk mytologi. I gestalten av Herkules besegrar Peter den store lejonet, det vill säga den svenska armén, och därefter också hydran, alltså den svenska flottan. Peter framställs även som en Akilles, Agamemnon och Odysseus. Här finns nummersymbolik. Karl XII förknippades med tolv stjärnor och Herkules tolv stordåd. När Fredrik I tillträdde gick klockan från 12 till 1. Här finns en biblisk geografi. Ryska och svenska författare beskrev sina länder som Israel, i likhet med vad Ekedahl och Helander tidigare har visat. För svenska författare var Danmark det gammaltestamentliga Egypten som hotade det svenska Israel. I panegyriken sker mirakel och plötsliga väderomställningar. Peter (vars namn härstammar från

grekiskans ord for sten) blir stenen som med Guds hjælp dræper Goliat. Även Machiavelli omnämns i den ryska panegyriken i rådet att vara listig i bemötandet av fienden. En verklig fiende ska enligt gammal beprövd retorik vara överlägsen i antal, högfärdig, grym och trolös. Temana upprepar sig i ändlösa segrar, förkrossande nederlag, mängder av tillfångatagna, förräderi och svek, medan Guds försyn alltjämt vilar över slagfälten.

Vissa teman tycks förekomma, menar Ljustrov, bara i den svenska panegyriken. Folkets synd som ledde till fiendens blodspillan och död, och krig och förluster på slagfältet som bestraffning för synder är utmärkande drag. Efter katastrofen i Poltava jämför svenska författare Sverige med Israel som bestraffas för sina synder, medan ryska författare beskriver sig som segerrika israeler som besegrar landets fiender, där Karl XII:s Sverige blir till Faraos Egypten. Den svenska panegyriken speglar i viss mån den militära verkligheten. Den ryska bortser från vissa fakta och anpassar dem till metaforiken, påpekar Ljustrov, och har en tydlig funktion som propagandateexter. Både svenska och ryska författare talar om Ulrika Eleonora och Katarina som Guds gåvor. Katarina beskrivs som man, som den andre Peter den store, och drottning Kristina jämförs med Herkules.

Vad som faller utanför just denna framställning är hur det kommer sig, på ett mer grundläggande plan, att den svenska och ryska panegyriken uppvisar så många likheter. Den enkla förklaringen är förstås att både svenska och ryska författare utgår från samma europeiska bildningskultur, grundat i den kristna traditionen och tolkningen av verkligheten, och den grekisk-romerska bildningen, retoriken och historieförståelsen. I grunden finns väl också den mänskliga förmågan att se likheter mellan ting och företeelser, att förstå något genom något annat.

David Dunér

Margit Løyland, *Hollendertida i Norge 1550–1750* (Oslo: Spartacus Forlag AS, 2012). 208 s.

Boken *Hollendertida i Norge 1550–1750* er utstyrt med rikt illustrasjonsmateriale, noter, kildeoversikt, bildeoversikt og navneregister. Innholdet står i stil. Margit Løyland presenterer et rikt og spennende materiale med mange aspekter. Hun skriver godt, og boken er en fryd å lese. Den holder høyt akademisk nivå samtidig som den er formidling av beste slag. Hun overrasker leseren med bruk av dagligdagse ord og vendinger, innlånt inn fra nederlandsk, men i bruk den dag i dag: Leseren er selv et levende vitne om hollendertiden.

Hollendertiden er for mange et ukjent begrep, men eldre folk i deler av Kyst-Norge er nok til dels ennå fortrolig med det. Kongedømmet Nederland oppstod først etter Napoleonskrigene. Tidligere kaltes staten for Holland, etter den mest betydelige av de syv provinsene. Inntil midten av 1600-tallet var Norge den klart viktigste leverandør av trelast til Holland. Det er kildebelagt i 1648 at cirka 400 hollandske skip seilte regelmessig på Norge, og at de i seilingshalvåret gjennomførte minst to til fire turer årlig. Skipperne kjøpte bjelker og bord. Det var en enkel, lite sofistikert virksomhet som foregikk i uthavner og småhavner, oftest drevet for egen regning av skipsførerene selv – som ofte også var eiere av skipet. Skipstypen de brukte kaltes fløyt og var tilpasset tømmertransport.

Løyland gir en god sammenfatning av eksisterende kunnskap om Norges hollendertid. Hun bygger dels på egen forskning fra den landsdelen i Norge som var mest berørt, Sørvestlandet. Dels trekker hun inn annen sentral forskning. Hun lykkes i å gi et bredt, mangefasettert og overbevisende bilde av den nære kontakten mellom Norge og Nederland i Nederlands storhetstid. Store handelskompanier ble organisert, mest kjent er Ostindiakompaniet fra 1602 og Vestindiakompaniet fra 1621. De store oppdagelser hadde åpnet opp